

Η ορθόφωνη εκφορά του νεοελληνικού λόγου

του Λυκούργου Καλλέργη

1) Ιστορική σκιαγραφία του «Γλωσσικού Ζητήματος».

Γνωρίζουμε όλοι, και περηφανευόμαστε γι αυτό, ότι γράφουμε και μιλούμε την ωραιότερη, την πλουσιότερη, την αρμονικότερη και σχεδόν τη μακροβιότερη γλώσσα του κόσμου. Οι ρίζες της χάνονται στα βάθη των αιώνων. Ακόμα και το αλφάβητό της - όπως αποδείχτηκε επιστημονικά τον τελευταίο καιρό - είναι εφεύρημα ελληνικό και όχι φοινικικό.

Στην πρωτοελληνική περίοδο, η ελληνική γλώσσα ήταν χωρισμένη σε διαλέκτους, σε «ντοπιολαλιές» όπως θα λέγαμε. Αλλά με το πέρασμα των χρόνων και με την πολιτική και πνευματική αζήτηση των Αθηνών, επεκράτησε η αττική διάλεκτος που με τον καιρό αποτέλεσε την Κοινή ελληνική γλώσσα όλων των ελλήνων. Στη γλώσσα αυτή γράφτηκαν τον 5ο και 4ο αιώνα π. Χ., αθάνατα αριστουργήματα, έλαμψε η Ποίηση, η Λογοτεχνία, η Φιλοσοφία, η Επιστήμη, οι Εικαστικές Τέχνες, ο Χορός, η Τραγωδία, η Κωμωδία, που μαζί με τα Ομηρικά έπη, απετέλεσαν στο πέρασμα των αιώνων, τα θεμέλια όπου οικοδομήθηκε ολος ο Δυτικός Πολιτισμός. Χιλιάδες ελληνικές λέξεις πλούτισαν τις Ευρωπαϊκές γλώσσες.

Το αττικό αλφάβητο είχε 24 γράμματα - 17 για τα σύμφωνα και 7 για τα φωνήεντα - όπως και το σημερινό. Τα κείμενα όμως στην αρχαία εκείνη εποχή γράφονταν με κεφαλαία γράμματα χωρίς τόνους, χωρίς πνεύματα και άλλα σημάδια, όπως μαρτυρούν οι επιγραφές, τα μάρμαρα, τα ψηφιδωτά, οι πάπυροι κ.τ.λ. Η αρχαία ελληνική όπως ξέρουμε, είχε μακρά και βραχεία φωνήεντα και προσωδιακή προφορά με το ανεβοκατέβασμα της φωνής.

Η αττική αυτή διάλεκτος διατηρήθηκε, μ' αυτή τη μορφή γραφής και προφοράς, μέχρι τις αρχές, περίπου, του 3ου αιώνα π.Χ. Αλλά όπως κάθε γλώσσα είναι ένας ζωντανός οργανισμός που ολοένα εξελίσσεται και διαφοροποιείται στην ιστορική της διαδρομή, το ίδιο και η αττική γλώσσα, στο πέρασμα του χρόνου, πέρασε από ποικίλες μεταμορφώσεις, όχι μόνο στην προφορική αλλά και στη γραπτή της μορφή. Στην πορεία είχε χάσει την αίγλη και την αρχαία αισθητική δυναμική της, το ρυθμό και την ποικιλία των αρχαίων τόνων. Η προσωδιακή αρμονία είχε ξεφτίσει και ο λαός άρχισε να μιλάει μια δική του γλώσσα, ξεμακραίνοντας ολοένα απ' τα παλιά πρότυπα.

Ο Α. Καλλέργης είναι ηθοποιός, σκηνοθέτης, τ. Βουλευτής. Το άρθρο αποτελεί την εισήγηση του στο συνέδριο του ΠΑΝΟΡΑΜΑΤΟΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ «Γλωσσομάθεια και κρατικές εκπαιδευτικές πολιτικές στην Ευρωπαϊκή Ένωση» (17-19/3/94)

Στην ελληνιστική περίοδο, οι Αλεξανδρινοί Γραμματικοί, δηλαδή οι τότε φιλόλογοι και γλωσσολόγοι, είδαν τη φθορά της γλώσσας και προσπάθησαν να σημειώσουν, να επαναδιατυπώσουν την ακριβή προφορά της και να την ξαναζωντανέψουν. Στράφηκαν σχολαστικά στο παρελθόν, στον αττικισμό, και πιστεύοντας πως θα μπορούσαν να μιλούν ξανά και να γράφουν στη γλώσσα των αρχαίων αττικών συγγραφέων, διατύπωσαν νέους κανόνες για την αναβίωση της γραφής και της προφοράς της. Πρόσθεσαν διάφορους τόνους, πνεύματα και άλλα σημάδια για να αναπαραστήσουν την ηχητική της προσωδίας, με την ιδέα πως έτσι η αρχαία αττική γλώσσα θα ήταν πιο προσυτή και πιο ευκολοπρόφερτη για τους Έλληνες και τους ξένους. Ένα δείγμα των περίπλοκων αυτών κανόνων τονισμού της γλώσσας αποτελεί το παρακάτω απόσπασμα από το ειδικό έργο «Περί προσωδίων» του Αλεξανδρινού λόγιου Διονυσίου του Θρακός:

«*Προσωδία εισί δέκα*», γράφει ο Διονύσιος. Και τις απαριθμεί: «*Οξεία, βαρεία, περισπωμένη, μακρά, βραχεία, δασεία, ψιλή, απόστροφος, υφέν, υποδιαστολή*». Και συνεχίζει: «*Διαιρούνται δε αι προσωδία εις τέσσαρα: εις τόνους, εις χρόνους, εις πνεύματα, εις πάθη. Η μεν δασεία τίθεται εις γράμμα φωνήεν δασυνόμενον, οίον ημέρα, ώρα, και τα όμοια, Η δε ψιλή τίθεται εις γράμμα φωνήεν ψιλόμενον, οίον έγγραφον, όνομα και εις τα όμοια*». κ.τ.λ.

Εκτός από τα παραπάνω, που αποτελούν ένα δείγμα του πνεύματος των ανανεωτών της αρχαίας αττικής, είναι γνωστό, ότι την προσωδιακή προφορά, οι Αλεξανδρινοί Γραμματικοί τη σημείωναν με τρία σημάδια: *την οξεία, τη βαρεία και την περισπωμένη*. Η οξεία δήλωνε την ένταση της φωνής, η βαρεία το χαμηλόμα της φωνής και η περισπωμένη ήταν η σύνθεση οξείας και βαρείας, γι αυτό την έγραφαν με δυο λοξές γραμμές χωριστές μεταξύ τους σε σχήμα λάμβδα. Οι Βυζαντινοί αργότερα, για ταχυγραφία, την έγραφαν όπως εμείς, κυματιστή.

Βασικές λοιπόν αιτίες για τη διατήρηση της διγλωσσίας επί τόσους αιώνες, υπήρξαν η συντηρητικότητα, ο σχολαστικισμός, ο τυφλός και άκριτος θαυμασμός και η θρησκευτική προσκόλληση στους αρχαίους κλασικούς και στη γλώσσα που εκφράζονταν, η αιώνια προγονοπληξία και η εμμονή στη στεία άρνηση, που στομώνει κάθε προσπάθεια για εξέλιξη, κάθε έφεση για αποδοχή εξέλιξεων. Αλλά πάνω απ' όλα, αιτία κύρια, στάθηκε η δυναμική αντίδραση της Εκκλησίας, με την αιώνια συντηρητικότητά της στα θέματα της γλώσσας. Αλλά και οι σοφοί λόγιοι έγραφαν τα έργα τους όχι στην ομιλούμενη γλώσσα της εποχής, αλλά στην αρχαία ελληνική κατευθείαν, χωρίς κανένα συμβιβασμό, με όλα τα σημάδια των προσωδιακών κανόνων, που είχαν φορτώσει τότε την αρχαία γλώσσα. Η λειτουργία επίσης

στην εκκλησία γινόταν - και γίνεται - σε μια γνήσια αρχαϊζουσα των Βυζαντινών χρόνων.

Σ' αυτή την κυριαρχία του ακραίου και ανώφελου σχολαστικισμού, ήρθε η σύγχρονη Πολιτεία, με το Π.Δ. 297/ΦΕΚ/Α/52-29/4/ του σωτηρίου έτους 1982 και έβαλε τέρμα οριστικό, με την καθιέρωση του μονοτονικού συστήματος, ύστερα από 1100 περίπου χρόνια.

Αυτό βέβαια δεν έγινε τυχαία, ούτε ομαλά. Χρειάστηκαν σκληροί αγώνες στο πέρασμα των αιώνων από σοφούς δασκάλους, επιφανείς γλωσσολόγους, μεγάλους ποιητές και συγγραφείς, για να οδηγηθεί η Πολιτεία στην απόφαση να πάρει ένα τέτοιο μέτρο. Το ίδιο και για την αναγνώριση της Δημοτικής, δηλαδή της Κοινής Νεοελληνικής, ως εθνικής γλώσσας, όπως θα δούμε παρακάτω.

Το χάσμα λοιπόν μεταξύ προφορικού και γραπτού λόγου, που είχε αρχίσει από τους πρώτους ελληνιστικούς χρόνους, μεγάλωνε ολοένα και περισσότερο σ' όλους τους μετέπειτα αιώνες. Η μεγαλύτερη μερίδα των πνευματικών ανθρώπων είχε απομονωθεί από το λαό. Από τη μεριά του ο ίδιος ο λαός μιλούσε τη δική του γλώσσα. Η «δημιώδης», η δημοτική, άρχιζε κι αυτή σιγά-σιγά, με το πέρασμα των χρόνων, να εξελίσσεται και να κάνει την εμφάνισή της και στα γραπτά κείμενα. Στη Βυζαντινή περίοδο, παράλληλα με τα έργα που γράφονταν στην αρχαϊζουσα, συναντάμε και έργα, κατά το πλείστο λογοτεχνικά και ποιητικά, που γράφτηκαν στη δημοτική της εποχής. Έργα ακριτικά, δημοτικά, έργα του Κρητικού αναγεννησιακού θεάτρου, που είναι μνημεία γλωσσικά, έργα για τη δημοτική γλώσσα, όπως η Γραμματική του Νίκου Σοφιανού το 1550, και τα έργα του Κυρούλλου Λουκάρεως, του Ρήγα Φεραίου, του Κοσμά Αιτωλού, του Βηλαρά και τόσων άλλων παλαιών και νεωτέρων, που συνέβαλαν αποφασιστικά στη διαμόρφωση και ανάπτυξη της κοινής δημοτικής, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και στους Έλληνες της διασποράς. (Δεν αναφέρομαι εδώ σε έργα και ονόματα άλλων νεωτέρων και των μετά την Επανάσταση χρόνων).

Πάντως, αυτός ο διχασμός του ελληνικού λαού σε «μορφωμένους» και «λαϊκούς», η προαιωνία αυτή αντιπαράθεση ζωντανή και λόγιας γλώσσας, το φοβερό και άλυτο «γλωσσικό ζήτημα», που ταλαιπώρησε επί αιώνες την Ελλάδα και έφτάσε και ως τις μέρες μας - με τους αγώνες και τις συγκρούσεις το 19ο και 20ό αιώνα (με τους «Αφορισμούς», τα «Ορεσειακά», τη «Δίκη των τόνων» κ.α.τ.), πήρε ένα τέλος με την αναγνώριση της Δημοτικής ως μοναδικής Κοινής γλώσσας για όλο το Έθνος με τους Νόμους: 309/30/4/1976 και 1566/30/9/1985. Ήταν μια ιστορική, γενναία και σπουδαία απόφαση. Άνοιγμα νέας προοπτικής: Η ιστορική γλώσσα των προγόνων μας άρχισε τη νέα εξελικτική της πορεία, αναγεννημένη στο πέρασμα του χρόνου, απαλλαγμένη από περιττά στολίσια και ανοιχτή στις επιλογές και αναπροσαρμογές για τον εμπλουτισμό της μέσα από τις γλωσσικές πηγές της λαϊκής παράδοσης, στα πλαίσια της ενιαίας γλώσσας και σύμφωνα με τους κανόνες της Γραμματικής της Κοινής Νεοελληνικής.

Βέβαια, ο σεβασμός και η φροντίδα για τις διαλέκτους και τα ιδιώματα διαφόρων περιοχών της Χώρας μας, διατηρείται στο ακέραιο, αφού μέσα απ' αυτές προβάλλουν ζωντανές ελληνικές παραδόσεις, χωρίς αυτό να αποτελεί

εμπόδιο για την καλλιέργεια της κοινής νεοελληνικής γλώσσας, με την οποία εκφράζεται το σύνολο τους ελληνισμού. Το νέο νομικό καθεστώς διανοίγει πλατιούς ορίζοντες για την ελληνική γλώσσα και μέσα στα πλαίσια της Ενωμένης Ευρώπης.

Μια άλλη ιστορική απόφαση, που έλαβε η Ελληνική Πολιτεία τα τελευταία χρόνια, ήταν η καθιέρωση δια νόμου του μονοτονικού συστήματος, όπως ήδη αναφέρω - το μέτρο αυτό ούτε καταργεί, ούτε αλλοιώνει την ιστορική ορθογραφία της ελληνικής γλώσσας. Απλώς, καταργεί τους περιττούς τόνους, τα πνεύματα και τα σημάδια που πρόσθεσαν μεταγενέστερα οι Αλεξανδρινοί και οι Βυζαντινοί. Βασικά δηλ. την ψιλή, την δασεία, την οξεία, την περισπωμένη, τη βαρεία, και την υπογεγραμμένη. Οι 4 στίξεις της ελληνικής γλώσσας παραμένουν. Σήμερα δεν χρειάζονται αυτά κι ούτε η γλώσσα ζημιώνεται αν αφαιρεθούν. Όσο για το θέμα της προσαρμογής στο καινούριο αυτό σύστημα, αρκούν 2-3 μέρες διάβασμα ή γράψιμο, για να συνηθίσει κανείς. Αυτό αποδεικνύει ότι όλος αυτός ο φόρτος ήταν ένα ξένο σώμα για τη ζωντανή γλώσσα.

Και εδώ θα πω κάτι που ίσως θα φανεί τολμηρό και άκαιρο: Κατά την άποψή μου, θα ήταν ευλογία, αν τα αρχαία ελληνικά διδάσκονταν στα σχολεία χωρίς την περίπλοκη και χρονοβόρα τονική ορθογραφία που μας κληρονόμησαν οι Αλεξανδρινοί. Έτσι, οι μαθητές θα μπορούσαν ν' απαλλαγούν από τη μάταιη φροντίδα να μάθουν άχρηστα σημάδια, πνεύματα, περισπωμένες και υπογεγραμμένες, για την ορθή γραφή των οποίων κρίνονται και βαθμολογούνται με αυστηρότητα και σπαταλούν το μισό χρόνο της εκπαίδευσής τους, με αποτέλεσμα να μη μαθαίνουν ποτέ τα αρχαία ελληνικά. Απλώς, θα μπορούσαν να μνηθούν στην έν-

νοια της προσωδιακής προφοράς της αρχαίας ελληνικής, έξω από τα κείμενα, στη γενικότερη ιστορική θεώρηση της γλώσσας μας. Γιατί, τί αξία μπορεί να έχει η καταπόνηση των μαθητών με τη γνώση της προσωδίας, της μετρικής και των σημείων τους, που είναι αντικείμενο μόνο των γλωσσολόγων; Αξία έχει οι μαθητές να καταλάβουν την ουσία του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, να γοητευθούν από τα κείμενα. Και κάτι άλλο: Στη γραμματική των αρχαίων ελληνικών που διδάσκεται στα Σχολεία, τα νεοελληνικά κείμενα διατυπώνονται με μονοτονικό σύστημα, ενώ τα αρχαία κείμενα διατηρούν την περίπλοκη αρχαϊζουσα τονική ορθογραφία, σαν να πρόκειται για δύο γλώσσες ξένες μεταξύ τους, με την ίδια γραφή αλλά με διαφορετική τονική ορθογραφία. Δεν αποτελεί τούτο αντίφαση, τη στιγμή που υποστηρίζουμε ότι η κοινή νεοελληνική είναι η κατευθείαν απόγονος και κληρονόμος της αρχαίας αττικής γλώσσας;

Εξαγγέλθηκε πριν από μερικούς μήνες από τον Υπουργό Παιδείας η καθιέρωση του μαθήματος των αρχαίων ελληνικών σε όλα τα Γυμνάσια από την πρώτη τάξη. Ήταν μια άλλη σημαντική απόφαση, κατά την άποψή μου, παρ' όλο που προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις και κάποιο σάλο. Εγώ πιστεύω, παρ' όλ' αυτά, ότι αυτό το μέτρο θα βοηθήσει τους νέους μας να μάθουν σωστά τη γλώσσα τους, την ελληνική, να μάθουν το μηχανισμό και τους κανόνες πάνω στους οποίους στηρίζεται η ιστορική γλώσσα που σήμερα μιλάμε, η νεοελληνική κοινή, πώς γεννήθηκε, ποιές είναι οι ρίζες αυτής της γλώσσας, και κυρίως να μάθουν να επικοινωνούν με τη γλώσσα των αρχαίων, με τη μητέρα γλώσσα της γλώσσας που μιλούν. Σ' αυτό σημαντικά θα βοηθήσει, κατά τη γνώμη μου, και η εφαρμογή του μονοτονικού συστήματος στα αρχαία ελληνικά αλλά και ο εκσυγχρονισμός των μεθόδων διδασχίας και μελέτης αυτών των μαθημάτων.

Απ' ότι γνωρίζω, τα ίδια κείμενα που επιλέγονται, αλλά και ο τρόπος ανάλυσης και διδασκαλίας, δημιουργούν συχνά αρνητικές αντιδράσεις στους σπουδαστές.

2) Η φθορά της ελληνικής γλώσσας στην καθημερινή έκφραση. Αναφορά στους επίμαχους φθόγγους και συμπλέγματα.

Ερχόμαστε τώρα στα θέματα της εκφοράς του έντεχνου νεοελληνικού λόγου. Όταν λέμε, του έντεχνου νεοελληνικού λόγου, εννοούμε του καλλιεργημένου νεοελληνικού προφορικού λόγου. Δηλαδή, του λόγου που είναι αποτέλεσμα όχι μόνο φυσικών φωνητικών ιδιοτήτων και των ειδικών ασκήσεων για τη βελτίωση της φωνής και της άρθρωσης (ασκήσεις διαφραγματικής αναπνοής, ορθοφωνίας κ.λπ. που είναι και αυτά απαραίτητα), αλλά εννοούμε κυρίως, το αποτέλεσμα συγκεκριμένης ειδικής παιδείας, θεωρητικής και πρακτικής, με βάση τους γραμματικούς κανόνες, που εξασφαλίζουν την καλαισθητή ομοιομορφία και ποιότητα του νεοελληνικού προφορικού λόγου. Τέτοια ειδική παιδεία δεν παρέχεται ούτε στα Σχολεία ούτε στα Παν/μια. Εκεί διδάσκεται μόνον ο γραπτός λόγος. Αλλά μια γλώσσα, όσο άριστη κι αν είναι η γραφή της, όταν δεν εκφέρεται σωστά, χάνει τουλάχιστον το μισό από την αξία της. Κάποια ιδιαίτερη προσοχή δίδεται τα τελευταία χρόνια από τις Δρα-

ματικές Σχολές. Η εφαρμογή όμως των γραμματικών κανόνων για τη σωστή εκφορά της νεοελληνικής γλώσσας - έτσι όπως έχει αρχίσει ήδη να διαμορφώνεται σαν μια επιλεκτική, εμπλουτιζόμενη, πολυσυλλεκτική νεοελληνική γλώσσα, είναι απαραίτητο να ισχύει όχι μόνο για το Θέατρο, τις Δραματικές Σχολές, το Ραδιόφωνο και την Τηλεόραση, αλλά πρωτίστως για όλη την κλίμακα της σχολικής εκπαίδευσης, από την στοιχειώδη, την ανώτερη ως και την ανώτατη βαθμίδα. Γιατί όταν λέμε ορθόφωνη εκφορά του νεοελληνικού λόγου, εννοούμε, εκτός των άλλων, τη σωστή εκφορά των συμβόλων και των βασικών φθόγγων της γλώσσας μας, την άρθρωσή τους σύμφωνα με τους κανόνες της Γραμματικής, την ομοιομορφη προφορά των φωνηέντων, και των συμφώνων, των παραλλαγών, των δύηφων συμφώνων και φωνηέντων, των φθονικών συμπλεγμάτων που αντικαθιστούν ελλειπόντες μονογράμματος φθόγγους του άφραβίτου μας, όπως π.χ. του Β, D, G, - που η λανθασμένη προφορά τους υποβιβάζει την αξία και την ομορφιά της γλώσσας στην καθημερινή κουβέντα, στη σχολική εκπαίδευση, στα δικαστήρια, στη Βουλή και ιδιαίτερα στην Τηλεόραση και στα άλλα Μέσα Ενημέρωσης, από τα οποία γίνεται περισσότερο αντιληπτός ο τραγέλαφος, η παραμόρφωση της γλώσσας, αλλά ευτυχώς και το αντίθετο: η μορφιά του ωραίου νεοελληνικού λόγου, όταν προφέρεται σωστά.

Γνωρίζουμε όλοι ότι η ταυτότητα της χώρας μας, σε Ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο, είναι βασικά ο Πολιτισμός και η Ελληνική γλώσσα. Για τη γραφόμενη ελληνική γλώσσα, Έλληνες και ξένοι επιστήμονες, καθηγητές και δάσκαλοι και γλωσσολόγοι, έχουν γράψει τόμους ολόκληρους και εγχειρίδια και σχολικά βιβλία, για την ιστορία, τους γραμματοσυντακτικούς κανόνες και μηχανισμούς της. Τα πάγια και σε εξέλιξη προβλήματα του ελληνικού γραπτού λόγου αντιμετωπίζονται. Για τον προφορικό λόγο όμως, από θεωρητική και πρακτική άποψη, ελάχιστο ενδιαφέρον έχει επιδειχθεί. Υπάρχουν βέβαια εξαερέσεις. Σ' αυτές, πρέπει να περιλάβουμε - τουλάχιστον αυτούς που έχω υπόψη τώρα - τον Μ. Τριανταφυλλίδη, τον Ε. Παπανούτσο, τον Γ. Κακριδί, τον Γιάννη Τσουδερό κ.α. από τους παλιούς και από τους νεότερους τον Γ. Μπαμπινιώτη, τον Δ. Μαρονίτη, τον Β. Κατσαβό, και τον αποθανόντα τελευταία Νικ. Παπακωσταντίνου κ.α. Αναφέρω επίσης και την τελευταία τηλεοπτική εργασία, πάνω στο θέμα, του δημοσιογράφου και τ.βουλευτή Κώστα Νικολάου, αλλά και τον Ακαδημαϊκό Μιχ. Σακελαρίου, τον Μανώλη Κριαρά, κ.α.

Ο γραπτός λόγος λοιπόν, καλλιεργείται σημαντικά. Όλοι ενδιαφέρονται, ασχολούνται και γράφουν για τον πλουτισμό και τη σωστή γραφή της γλώσσας. Είναι όμως καιρός να ενδιαφερθούμε ιδιαίτερα και για την προφορά της. Στον προφορικό λόγο ενυπάρχει το περιεχόμενο και η μορφή έκφρασής του, το νόημα και η εκφορά του. Η μουσικότητα, η τονικότητα και ο χρωματισμός του λόγου που αναδινώνει το νόημα. Η σκληρή άρθρωση του λόγου σε κείμενα τραγικά, μεγαλόστομα. Η γλυκιά απαλή άρθρωση σε κείμεμα λυρικά. Αξία δεν έχει μόνο το τί γράφουμε, αλλά και ο τρόπος που το γράφουμε. Αξία δεν έχει μόνο το τί λέμε, αλλά και ο τρόπος που το λέμε. Ο ωραίος νεοελληνικός λόγος, μόνο ορθά προφερόμενος προβάλλει την αξία και

την ομορφιά του. Σ' όλες τις περιπτώσεις - στην Τέχνη, στη συνομιλία, στη διδασκαλία, στο θέατρο, στη ρητορική, στην απαγγελία, στην παρουσίαση από τα Μ.Ε. - η ορθή φθογοχημική μορφή του λόγου, καταξιώνει οποιοδήποτε περιεχόμενο, το υποβάλλει ή και το επιβάλλει, ακόμα, στον ακροατή.

Τους βασικούς κανόνες αυτού του λόγου πρέπει ν' αναζητήσουμε και να καλλιεργήσουμε και αυτόν τον λόγο πρέπει να διδάσκουμε και να χρησιμοποιούμε. Το χρέος των διανοουμένων, επιστημόνων, καλλιτεχνών, εκπαιδευτικών, δημοσίων λειτουργών, ηθοποιών, διηγητόρων, πολιτευτών, όλων των διδασκόντων και διδασκομένων, και ιδιαίτερα όλων αυτών που εμφανίζονται και εκφράζονται από τα Ραδιοφωνικά και Τηλεοπτικά Μέσα Ενημέρωσης, είναι, να ξαναακούψουν στη Γραμματική, να ξαναμελετήσουν τα θεωρητικά και πρακτικά προβλήματα της ορθής προφοράς και «να μην αποξεχνούν την οφειλόμενη γνώση και ευλάβεια στη χρήση της γλώσσας, την αποφυγή φανατισμών αλλά και της αδιαφορίας, και να επιδιώκουν τη σωστή χρήση της γλώσσας είτε γραπτά είτε προφορικά», όπως γράφει ο ακαδημαϊκός κ. Κ. Δεσποτόπουλος.

Δυστυχώς τα τελευταία χρόνια, πέραν των ιδιοματισμών και ντοπιολαλιών, πέραν των γλωσσικών διαστρεβλώσεων από την παρεϊόδουση ξένων λέξεων και εκφράσεων που νοθεύουν τη γλώσσα μας, στα σχολικά μας βιβλία και στη διδασκαλία της γλώσσας από τους δασκάλους και καθηγητές, δεν προβλέπεται καμιά ειδική διδασκαλία για το πως προφέρεται σωστά ο νεοελληνικός λόγος. Δεν υπάρχει ειδικό μάθημα ή μέθοδος που να αναλύει και διδάσκει ξεχωριστά την ορθή προφορά της νεοελληνικής γλώσσας. Το αντίθετο, πολλοί από τους δασκάλους και καθηγητές δεν προσέχουν την ομιλία τους και κατά τη διδασκαλία παραμορφώνουν και αυτοί την ορθή προφορά του λόγου.

Η παραθορά της γλώσσας οφείλεται επίσης και στη διαμόρφωση ενός κλίματος λαϊκισμού στην εκφορά του λόγου από πολλούς Έλληνες. Επικρατεί μια εκφορά της ελληνικής γλώσσας νωθηρή, απαθηής, αυθαδής, ακαλαιόσητη. Είναι η γλώσσα της «μαγκιάς», της βαρεμάρας, της νωχελείας, που προφέρεται ράθυμα, μπλαζέδικα, με χαλαρά τα χείλη, σαν να μην μας ενδιαφέρει αν μας ακούει ο συνομιλητής ούτε και το πως μας ακούει. Υπάρχει βέβαια και η γρήγορη γλώσσα, του πανικού, κατά τα Αμερικάνικα πρότυπα του CNN, με ανάλογα αποτελέσματα.

Φυσικά, η άγνοια και η αγωγή, η οικογένεια δηλαδή και το σχολείο, φέρουν βασική ευθύνη για την κατάσταση αυτή. Και σαν επακόλουθο έχουν την αρνητική κατάχρηση των λατινικών φθόγγων b, d, g, που βολεύουν τη νωθηρή προφορά και αποτελούν ένα από τα κύρια στοιχεία παραθοράς της νεοελληνικής γλώσσας. Έτσι ακούει κανείς συχνά προφερόμενες λέξεις στην καθημερινή κουβέντα, στην Τηλεόραση, στο Ραδιόφωνο, ακόμα και στη Βουλή, λέξεις που έχουν υποστεί την παραμορφωτική επίδραση της γλωσσικής νωθρότητας, της «μαγκιάς», αλλά και της άγνοιας, όπως π.χ.: *εκποδή, παραποδή, κάβος, έμβορος, άρχοδας, κέδρο, φαδασία, σαραδαπέδε, έδεκα, σνδαράζω, σνδρήση, φωνήεδο, πενηδαπέτε, πάδα, παδού κ.λπ. αντί της ορθής προφοράς: εκπομή, παραπομή, κάμβος, έμβορος, άρχονδας, κένδρο, φανδασία, σαρανδαπέντε, ένδεκα, σννδαράζω, σννδαγμα,*

σννδαγή, σννδήςση, φωνήεδο, πενηδαπέντε, πάνδα, παιδού κ.λπ. Επίσης, ακούει κανείς λέξεις όπως: *άγελος, αγγλία, Άγλος, Αγγλία, σνγενής, φεγάρι, ανάγη, εγήση, φερέγνος, αγγέλω, Αγγελική, Ενάγελος, σνγοπή, προσέγηση, λόγος, όγος, φθόγος κτλ. αντί της ορθής εκφοράς: άγγελος, ανγγλία, Άνγγλος, Ανγγλία, σννγενής, φενγάρι, ανάνγη, ενγγήση, φερένγνος, ανγγέλω, Ανγγελική, σννγοπή, Ενάγγελος, προσέγγιση, λόνγος, όνγος, φθόνγος κ.λπ.*

Τα προβλήματα όμως που αφορούν την προφορά του νεοελληνικού λόγου είναι πάρα πολλά. Ανατρέχοντας στα διάφορα συγγράματα, στους σχετικούς κανόνες της Σχολικής Γραμματικής, αλλά και στο πολύτιμο βιβλίο «Αγωγή του Λόγου» του μακαρίτη ηθοποιού, συγγραφέα και καθηγητή της Δραματικής Σχολής του Εθνικού Θεάτρου, *Νίκου Παπακωσταντίνου*, (έκδοση ΔΩΔΩΝΗΣ), θα διαπιστώσουμε ότι ειδικά στις σελίδες 125-132 του βιβλίου αυτού, αναφέρονται *πενήριτα* στη σειρά κανόνες ορθής προφοράς, που διέπουν, εκτός των άλλων, την ομοιόμορφη και τελική διαμόρφωση της εκφοράς ορισμένων φθόγγων και συμπλεγμάτων, που προκύπτουν από την ενιαία προφορά στη ροή του λόγου.

Η προσφορά του Ν. Π. στο θέατρο και ιδιαίτερα στον τομέα αγωγής του λόγου είναι ανεκτίμητη. Δεν μπορούμε όμως να αναφερθούμε σε όλα τα προβλήματα της ορθής προφοράς.

3) Τελικές αναφορές και προτάσεις

Θ' ασχοληθούμε τώρα (μόνο ειδικότερα) με τους φθόγγους και τα συμπλέγματα που, στο γραπτό λόγο, σημειώνουμε με τα δίψηφα συμφωνικά συμπλέγματα *μπ, ντ, γγ ή γκ*, και που για να υποδηλώσουμε την ακριβή προφορά τους, καταφεύγουμε στους λατινικούς μονογράμματος φθόγγους b, d, g, γιατί το αλφάβητό μας δεν διαθέτει ξεχωριστά ψηφία που να αποδίδουν τον ιδιάζοντα ήχο τους. Στον προφορικό μας λόγο αποτελούν τη μεγαλύτερη σκοτούρα και δημιουργούν τη μεγαλύτερη σύγχυση.

Θα καθορίσουμε λοιπόν τη χρήση των *μπ, ντ, γγ ή γκ* και ως φθόγγων και ως συμφωνικών συμπλεγμάτων: 1) Τα

δίψηφα συμπλέγματα μπ, ντ, γγ ή γκ στην αρχή της λέξης προφέρονται πάντα σαν απλοί φθόγγοι, όπως προφέρουμε τα λατινικά γράμματα b, d, g. Δηλ. το σύμπλεγμα μπ στην αρχή των λέξεων προφέρεται σαν b, όπως π.χ *βαίνω, βέης, βήνω, βόλι, βίρα, βούφος, βρος, βροστά* κτλ. Το σύμπλεγμα ντ στην αρχή των λέξεων προφέρεται σαν d, όπως π.χ. *δομάτα, δόπιος, δρέπομαι, δίνομαι, δουλάπα, δούρος* κτλ. Τα συμπλέγματα γγ και γκ στην αρχή των λέξεων προφέρονται σαν g, όπως π.χ. *γιώνης, γιαούρης, γιλστίνια, γαβός, γέμια* κτλ. Το μπ και το γγ ή γκ, στα νέα ελληνικά, προφέρονται το ίδιο και σαν φθόγγοι και σαν συμφωνικά συμπλέγματα, δηλ. ως b και g.

2) Τα ίδια συμφωνικά συμπλέγματα μπ, ντ, γγ και γκ, που στην αρχή των λέξεων προφέρονται σαν απλοί φθόγγοι, στο μέσο των λέξεων επανακτούν το χαρακτήρα συμπλεγμάτων και προφέρονται ως δίψηφα συμφωνικά συμπλέγματα μ-β, ν-δ και ν-γ. Δηλ.: Το σύμπλεγμα μπ, ενώ στη αρχή της λέξης προφέρεται σαν το λατινικό γράμμα b, στο μέσο της λέξης προφέρεται σαν το γράμμα b αλλά με ένα μ μπροστά του, δηλ. μ-β, όπως: αμ-βέλι, έμ-βειρος, συμ-βόσιο, γαμ-βρός, βόμ-βα, κόμ-βος, εκπομ-βή, πομ-βή κτλ. Το σύμπλεγμα ντ, ενώ στην αρχή της λέξης προφέρεται d, όταν είναι στο μέσο της λέξης προφέρεται σαν το γράμμα d, με ένα ν μπροστά, όπως: βρον-δή, άν-δρας, παν-δρεύω, έν-δεκα, πέν-δε, πέν-δα, πενήν-δα κτλ. Τα συμπλέγματα γγ και γκ, ενώ στην αρχή της λέξης προφέρονται πάντα σαν απλός φθόγγος g, όταν είναι στο μέσο της λέξης, προσφέρονται σαν σύμπλεγμα ν-γ, όπως π.χ. *τσέλιν-γας, όν-γος, εν-γονός, φθόν-γος, αν-γώνας, εν-γαίρωσ, φεν-γάρι, Αν-γλία, άν-γελος, εν-γλέζος* κτλ. Σ' όλες τις περιπτώσεις το πρώτο γάμμα του συμπλέγματος γγ και γκ προφέρεται ως ν.

Τα συμπλέγματα μπ, ντ, γγ και γκ, όταν βρίσκονται μέσα στη λέξη και η λέξη αυτή αποτελεί τον αόριστο ρήματος που αρχίζει από μπ, ντ, γγ ή γκ, τότε προφέρονται σαν απλοί φθόγγοι μπ, ντ, γγ και γκ. Π.χ.: *βαίνω, έβαινα, έβαζα και όχι εμ-βανω, έμ-βαζα, βερδένω, εβέρδενω, όχι εμ-βέρδενω, βήνω εβήνω, όχι έμ-βήνω* κτλ., *δροσιάζω, εδροσιάζα, όχι εν-τόπιαζα, δίνω, έδνσα, όχι έν-δνσα, δουμανιάζω, εδουμανιάσα, όχι εν-δουμανιάσα* κτλ. Επίσης: *γαρίζω, εγάριζα, όχι εν-γάριζα, γρεμίζω, εγρεμίζα, όχι εν-γρεμίζα, γροινιάζω, εγροινιάζα, όχι εν-γροινιάζα* κτλ.

Αυτή λοιπόν η διαφορά στην προφορά των ίδιων συμπλεγμάτων, όταν είναι στην αρχή ή όταν είναι μέσα στη λέξη, δημιουργεί αυτή τη μεγάλη σύγχυση.

Το πρόβλημα γεννιέται απ' το γεγονός ότι δεν υπάρχουν στο αλφάβητό μας τα απλά γράμματα b, d, g. Αν υπήρχαν αυτά τα τρία λατινικά γράμματα, με τη συμπροφορά εκάστοτε του μ ή του ν, θα είχαν λυθεί όλα τα προβλήματα που προκύπτουν εξ αιτίας των παραπάνω φθόγγων και συμφωνικών συμπλεγμάτων της ελληνικής γλώσσας.

Η αισθητική έστω διαφορά στην προφορά των συγκεκριμένων φθόγγων που αναφερόμαστε, είναι ένα από τα σοβαρά προβλήματα του προφορικού λόγου. Υπάρχουν βέβαια και άλλα πολλά, όπως αναφέραμε επίσης, αλλά δεν είναι του παρόντος. Και αν η γραπτή απεικόνιση της λαθασμένης προφοράς αυτών των φθόγγων και συμπλεγμάτων, δημιουργεί την άλφα ή τη βήτα εντύπωση ή απήχηση, φανταστείτε στην Τηλεόραση και στο Ραδιόφωνο, τί μέγε-

θος προσλαμβάνει, για το θεατή ή τον ακροατή, η ζωντανή προφορά τους. Γι αυτό προσπαθούμε εδώ με σχετικές λεπτομέρειες να αναφερθούμε στο πρόβλημα. Γιατί θεωρούμε ότι η νεοελληνική γλώσσα προδίδεται, όταν ακούμε π.χ. έναν Υφυπουργό Υπουργείου που σχετίζεται με την Εκπαίδευση, σε κάποια αγόρευσή του, να προφέρει το ογδόντα ογδό-δα, το αντίρρηση αδίρρηση, να λείι το έντεκα έδεκα, το πάντα πάδα και το σαρανταέντε σαραδατέδε, κτλ.

Όπως θεωρούμε επίσης εγκληματικό ν' ακούμε παρουσιαστές και παρουσιάστριες στην τηλεόραση και στο ραδιόφωνο, άλλους να μιλούν άριστα την ελληνική γλώσσα και να χαίρεσαι να τους ακούς και άλλους να την παραμορφώνουν. Οι παρουσιαστές όμως δεν είναι ιδιώτες, είναι δημόσιοι λειτουργοί, όπως οι εκπαιδευτικοί, είναι δημιουργοί γλωσσικής παιδείας.

Οι παρουσιαστές μας στην Τ.Β., με τα προσόντα λόγου και παρουσίας που διαθέτουν, έχουν εξελιχθεί σε ξεχωριστές προσωπικότητες, που επιβάλλονται και επηρεάζουν το κοινό. Γι αυτό και η ευθύνη τους απέναντι στον ελληνικό λαό είναι τεράστια.

Τελειώνοντας θάθελα να προσθέσω τα εξής:

Το βασικό πρόβλημα για τη διατήρηση της ιστορικής ορθογραφίας αλλά και της ορθής προφοράς είναι: να ξεκαθαριστεί οριστικά ο τρόπος γραφής και προφοράς των επίμαχων δίψηφων συμφώνων, είτε ως φθόγγων είτε ως συμπλεγμάτων. Γιατί πρέπει να υπάρχει ταυτότητα γραφής και προφοράς. Πιστεύουμε ότι για να επιτευχθεί αυτό, πρέπει το αλφάβητό μας να συμπληρωθεί με τα τρία λατινικά γράμματα b, d, g, και να καθοριστεί η χρήση αυτών των φθόγγων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που, εκ των πραγμάτων, δημιουργούνται από την έλλειψή τους.

Οι φθόγγοι αυτοί θα πάρουν τη θέση των μπ, ντ, γγ και γκ, που η λανθασμένη προφορά τους προκαλεί τεράστια σύγχυση μεταξύ γραφής και προφοράς. Σαν επακόλουθο θα προκύψει και η αντικατάσταση του γ δια του ν στα συμφωνικά συμπλέγματα γγ και γκ, π.χ. η λέξεις όπως: *άν-γελος, αν-γώνας, αν-γείω, αν-γαρεία, αν-γάθι, άν-γυρα* κτλ. όπως και του τζι δια του δζι, για λέξεις όπως: *δζιδζίκι, δζάνερο, δζάμα, δζάρδζαλλα* κτλ. και θα ξεχωρίσει οριστικά η προφορά του συμπλέγματος ντ, για λέξεις όπως: *καντάδα, κόντες, πουνέντες, βεντάλια, αντένα, τσάντα* κτλ.

Τη συμπλήρωση αυτή του αλφαβήτου με τα τρία λατινικά γράμματα θεωρούν αναγκαία και επιστήμονες και γλωσσολόγοι, κι ανάμεσά τους ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης, ο Γιάννης Τσουδερός και άλλοι. Φυσικά, ξέρω ότι είναι μια πρόταση τολμηρή, που ίσως πολλούς να τους ξενίσει, αλλά πιστεύω ότι αποτελεί τη μοναδική λύση του προβλήματος που μας απασχόλησε.

Καταλήγοντας, εκφράζω την άποψη ότι, για τη διγλωσσία της προφοράς, τρεις μέθοδοι θεραπείας υπάρχουν:

1) Να διδάσκεται στα Σχολεία στοιχειώδους, μέσης και ανώτατης εκπαίδευσης ο σωστός τρόπος εκφοράς των δίψηφων συμπλεγμάτων μπ, ντ, γγ και γκ, σύμφωνα με τους κανόνες της Γραμματικής, αλλά και της ευφωνίας και ορθοφωνίας της νεοελληνικής γλώσσας.

2) Οι αρμόδιοι δημόσιοι φορείς να αποφασίσουν: Τη συμπλήρωση του αλφαβήτου με τα τρία ελλείποντα λατινικά γράμματα β, d, g, για την ορθή εκφορά λέξεων που περιέ-

χουν τους παραπάνω φθόγγους, είτε υπό τη μορφή φθόγγου ή συμπλέγματος, με την προσθήκη των συμφώνων μ ή ν, όπου υπάρχει ανάγκη, πράγμα που θα διευκόλυνε πολύ και την ορθή γραφή, αλλά και την ορθή προφορά της ελληνικής γλώσσας.

Σημείωση: Στα αλφάβητα των λατινογενών γλωσσών έχουν προστεθεί ακόμα δύο γράμματα, ενώ το Ρωσικό αλφάβητο περιέχει 33 γράμματα. Οπότε, αν στο ελληνικό αλφάβητο προστεθούν ακόμα τρία γράμματα, αυτό μάλλον θα συμβάλλει στον πλουτισμό της γραπτής και προφορικής έκφρασης της νεοελληνικής μας γλώσσας.

3) Η τρίτη άποψη είναι: να αφηθεί η γλώσσα στη φυσική της εξέλιξη και στην αυτόνομη και αυτόματη διαμόρφωσή της, έτσι όπως θα προκύψει από τον ίδιο το λαό και τη λογοτεχνία και μέσα απ' αυτή τη διεργασία να καθοριστούν τελικά ποιά προφορά των παραπάνω επίμαχων φθόγγων και συμπλεγμάτων θα επικρατήσει. Σε μια τέτοια περίπτωση θα πρέπει να αποδεχτούμε το υπάρχον χάος στον προφορικό λόγο και ο καθένας να μιλάει όπως του έρχεται.

Η δική μας άποψη αποκλίνει προς τις δυο πρώτες εκδοχές - με την πρώτη οπωσδήποτε - αλλά και με συγκεκριμένο των δύο. Γιατί δεν πρέπει να αισιοδοξούμε ότι η γλώσσα μας, στην προφορά και στη γραφή της, θα τραβήξει το δρόμο της και θα διαμορφωθεί μόνα της, χωρίς την παρέμβαση της Παιδείας. Η γλώσσα, χωρίς να μπαίνει σε καλούπια, ακολουθεί κάποιους κανόνες. Κάθε αλλαγή όμως και κάθε πρόοδος, στα θέματα γραφής και προφοράς της γλώσσας, πρέπει ν' αρχίζει από το Σχολείο. Εκεί πρέπει να διδάσκονται οι κανόνες. Γιατί η γλώσσα δεν πρέπει να κυλάει σαν το ποτάμι, που ανοίγει μόνο του το δρόμο προς τη θάλασσα - προς τη γνώση - χωρίς ο άνθρωπος να παρεμβαίνει στη διαμόρφωση της κοίτης αυτού του ποταμού.

Βιβλιογραφία:

- 1) Γιάννη Ευθυβούλου Τσουδερού δ.φ: *Γραμματική των ιωνικών και των αττικών κειμένων*, 1961.
- 2) Μιχ. Οικονόμου: *Γραμματική της αρχαίας ελληνικής*, 1971.
- 3) Γιάννη Κορδάτου: *Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος*, 1973.

- 4) Μιχ. Σετάτου: *Φωνολογία της κοινής νεοελληνικής*, 1974.
- 5) Νέα Εστία: *Ο Σικελιανός και η εθνική γλώσσα*, 1976.
- 6) Βασίλη Ρώτα: *Θέατρο και γλώσσα*, 1978.
- 7) Γιώργου Μπαμπινιώτη: *Νεοελληνική κοινή*, 1979.
- 8) Νίκου Παπακωνσταντίνου: *Αγωγή του λόγου*, 1979.
- 9) Βασίλη Κατσαβού: *Η Σύγχρονη μορφή του γλωσσικού προβλήματος*, 1980.
- 10) Εμμανουήλ Κριαρά: *Ψυχάρης*, 1981.
- 11) Γιάννη Ευθυβούλου Τσουδερού δ.φ: *Ιστορική Γραμματική της κοινής νεοελληνικής*, 1983.
- 12) Πανδέκτης Σπουδών: *Ελληνικά για το δημοτικό*, 1985.
- 13) Γιάννη Κακριδή: *Το μήνυμα του Ομήρου*, 1985.
- 14) Μανόλη Τριανταφυλλίδη: *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*, 1988.
- 15) Μανόλη Τριανταφυλλίδη: *Νεοελληνική Γραμματική (αναπροσαρμογή)*, 1988.
- 16) Φίλιππα Αργυριάδη: *Η γραπτή μας γλώσσα και οι διολοφθορείς της*, 1990.
- 17) Α.Β.Μουμιτζάκη: *Συντακτικό της αρχαίας ελληνικής*, 1991.
- 18) Μιχάλη Κανκαλά: *Μνημόνιο κρητικής διαλέκτου*, 1992.